

Avrupa Siyasetinde Radikal ve Popülist Sağın İdeolojik Yenilenmesi ve Yükselişi Üzerine Bir İnceleme

Caner Övsan ÇAKAŞ¹

Öz

Araştırma Makalesi

Günümüzde Avrupa toplumunda radikal ve popülist sağ ideolojiyi destekleyen siyasi partilerin hızla artan bir kitle desteğine sahip oldukları görülmektedir. Söz konusu toplumsal destek artışının İkinci Dünya Savaşı'nın trajik sonuçları nedeniyle savaş sonrası Avrupa siyasetinde oldukça zayıflayan ve marjinalleşen radikal sağ ideolojinin farklı biçimlerde de olsa yeniden siyasi yapılanmada normalleşmeye başladığını göstermektedir. Zira bu normalleşmenin en belirgin işaretleri 20'inci Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupa'da merkez sağ ve merkez sol partilerin radikal ve popülist sağ ideoloji ile uyumlu söylemlerindeki artıştır. Bu çalışmada Avrupa siyasetinde radikal ve popülist sağ ideolojinin neden ve nasıl normalleştiği ve kitlesel desteğini arttırdığı hususunun aydınlatılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışma sürecinde 1960'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan ve radikal sağa ideolojide bir yenilenmeye neden olan yeni sağ akımının içeriği üzerinde durulmuştur. Çalışmada ayrıca 1970'li yıllardan itibaren Avrupa toplumunda ciddi ekonomik, sosyal ve siyasi krizlere neden olan küreselleşme, göç ve neoliberal ekonomik yapılanma olguları mercek altına alınmıştır. Çalışmanın sonucunda Avrupa toplumunda radikal sağ ve popülist sağ ideolojinin normalleşmesinin ve yükselmesinin en önemli nedenlerinin küreselleşmenin ve neoliberalizmin Avrupa toplumunda yarattığı tahribat olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Siyaseti, Yeni Sağ İdeoloji, Radikal ve Popülist Sağ, Neoliberalizm, Küreselleşme.

An Investigation on the Renovation and Rise of the Radical and Populist Right Ideology in European Politics

Abstract

Research Paper

Nowadays, it is seen that the political parties supporting radical and populist right ideology in European society have an increasing mass support. The increase in social support shows that the radical right ideology, which has become very weak and marginalized in post-war European politics due to the tragic consequences of the Second World War, has begun to normalize again within different forms in European society. The most obvious signs of this normalization are the increase in the rhetoric of the European right-center and center-left parties in line with the radical and populist right ideology since the last quarter of the 20th century. The aim of this study is to clarify why and how radical and populist right ideology has normalized and increased its mass support in European politics. In this context, the content of the new right stream, which emerged from the 1960s onwards and which led to a renewal in the radical right ideology, was emphasized. The study also explored the phenomenon of globalization, migration and neoliberal economic structuring which caused serious economic, social and political crises in the European society since the 1970s. At end of the study, it has been concluded that the main reason of rise and normalization of radical right is the damages caused by globalization and neoliberalism in the European society.

Key Words: European Politics, New Right Ideology, Radical and Populist Right, Neoliberalism, Globalization.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 01.04.2019

Kabul tarihi / Accepted 30.05.2019

¹ Dr. Arş. Gör. Dokuz Eylül Üniversitesi, ovsancakas@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0199-7765>

Giriş

20'inci Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupa siyasetinde radikal ve popülist sağ ideolojiyi benimseyen partilerin toplumsal tabanlarını ve kitlesel desteklerini hızla arttırdıkları görülmektedir. Radikal ve popülist sağ ideolojinin geçmişteki marjinal konumu göz önüne alındığında bahse konu durumun oldukça dikkat çekici olduğu söylenebilir. Zira İkinci Dünya Savaşı'nın trajik sonuçları nedeniyle 1950'li yıllarda radikal sağ ideolojinin Avrupa toplumunda, kitlesel desteğini büyük oranda kaybettiği, marjinalleştiği hatta nerdeyse bir tabu haline getirildiği görülmektedir. Fakat söz konusu radikal sağ ideoloji 1960'lı yıllardan itibaren içeriksel bir değişime giderek ve kendisini “yeni sağ” adı altında yeniden yapılandırarak Avrupa siyasetinde kitle desteğini arttırmayı başlamıştır. Radikal sağ ideolojinin bu yeniden yapılandırılmasında ise radikal sağ ideologlarının geçmişin Antisemitizm ve faşizm olgularına mesafe koymaya çalıştıkları ve daha çok küreselleşme, kültürel kimlik ve göç olgularının güvenlikleştirilmesine yöneldikleri söylenebilir. Bu çalışmada Avrupa siyasetinde radikal ve popülist sağ ideolojinin söz konusu yeniden yapılanma sonucunda neden ve nasıl normalleştiği ve kitlesel desteğini arttırdığı hususunun aydınlatılması amaçlanmıştır. Bu minvalde öncelikli olarak radikal ve popülist sağın 1960'lı yıllarda yaşadığı ideolojik yenilenme ve yeni sağ ideolojinin oluşum sürecinde durulmuştur. Akabinde 1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkan küreselleşme ve neoliberalizmin Avrupa toplumunda yarattığı ekonomik, sosyal ve siyasi tahribat ile radikal ve popülist sağ ideolojinin normalleşmesi arasındaki bağlantı analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümünde ise Avrupa siyasetinde normalleşen ve kitlesel desteğini arttıran radikal ve popülist sağ ideolojinin 21'inci Yüzyılda Avrupa toplumun hangi muhtemel tehlikelere neden olabileceği hususu üzerinde durulmuştur. Sonuç bölümünde de çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

1. Avrupa Siyasetinde Yeni Sağ İdeolojinin Oluşumu ve Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı'nın ve Holokost'un Avrupa toplumunda bıraktığı etki savaş sonrası Avrupa'da radikal sağın kitlesel desteğinin azalmasına ve marjinalleşmesine neden olmuştur (Traverso, 2013: 102-103; Hainsworth vd., 2000: 1; Romeyn, 2014: 82). Hatta Almanya gibi geçmişte radikal sağın kitlesel siyasette hakim olduğu ülkelerde bu marjinalleşme daha ileri boyutlara ulaşarak ırkçılık izi taşıyan her ideolojinin toplumsal bilinçte tabu haline gelmesine yol açmıştır (Grosfoguel vd., 2015: 636-637; Cheles vd., 1991: 18-20; Braun, Scheinberg, 1997: 12-14). Avrupa toplumunda savaş sonrası dönemde geçmişte oldukça yüksek bir kitlesel desteğe sahip olan radikal sağ ideolojinin marjinalleşmesinin nedeninin anılan dönemin öncesinde ve sonrasında vuku bulan bazı gelişmeler olduğu görülmektedir. Bu nedenlerden ilkinin geçmişte radikal sağın ideolojik etkisindeki Avrupa devletlerinde İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu kitlesel insan kaybının ve yıkımın yarattığı kolektif travma olduğu söylenebilir (Cheles vd., 1991: 21). Zira İkinci Dünya Savaşı Avrupa kıtasının nerdeyse tamamının harabeye dönmesine ve milyonlarca Avrupalının hayatını kaybetmesine neden olarak insanlık tarihinin en

büyük kitlesel yıkımına neden olmuştur (Roberts, 2011: 923-943). Savaş öncesi Avrupa'da radikal sağın en önemli temsilcileri olan Alman Nazizmi ve İtalyan Faşizmi ise toplumsal bilinçte söz konusu yıkımın en önemli nedenleri olarak algılanmaya başlanmıştır (Hainsworth vd., 2000: 5-6). Söz konusu yıkım ve kayıplar aynı zamanda savaş sonrası dönemde bir daha böyle yıkım ve trajedilerin yaşanmaması için Avrupa toplumu tarafından radikal sağın tabu haline getirilmesine yol açmıştır (Braun, Scheinberg, 1997: 18).

İkinci önemli bir neden ise başta Almanya olmak üzere çok sayıda Avrupa ülkesinde Holokost'un yaratmış olduğu kolektif suçluluk hissidir (Bauman, 2016: 289-292; Finkelstein, 2010: 47-77). Bahse konu kolektif suçluluk hissi, Avrupa toplumlarında utanç duyulan bir geçmişle olan bağlarını hatırlattığı ve savaş sırasında işlenen soykırım suçunu toplumsal bilinçte rasyonelleştirdiği için radikal sağ ideolojinin uzak durulması gereken bir siyasi tercih haline getirilmesine yol açmıştır. (Bauman, 2016: 293-295; Braun, Scheinberg, 1997: 22-24).

Diğer önemli bir nedenin ise savaş öncesi dönemde radikal sağ ideolojinin dayadığı ırksal üstünlük tezlerinin 1950'li yıllardaki bilimsel keşifler aracılığıyla çürütülmesi olduğu söylenebilir (D'Souza, 1995: 34-35). Zira savaş sonrası dönemde gen ve DNA araştırmaları sırasında elde edilen sonuçlar insan ırkları arasında hiyerarşik bir sınıflandırmayı destekleyecek biyolojik bir farklılığın olmadığını bilimsel olarak kanıtlamıştır (D'Souza, 1995: 42). Bahse konu bilimsel kanıtlar 20'inci Yüzyılın ilk yarısında radikal sağ ideolojinin en önemli dayanak noktalarından birisi olan ırksal üstünlük savının bilimsel bir gerçeklikten ziyade toplumsal inşaya dayalı bir söylem olduğunu ortaya çıkarmıştır (D'Souza, 1995: 45; Bernasconi, 2015: 62-64). Bilimsel verilerle desteklenen bu durumun Avrupa toplumunun kolektif bilincinde radikal sağ ideolojinin saygınlığının büyük oranda kaybolmasına neden olduğu söylenebilir (Taş, 1999: 47-53; Braun, Scheinberg, 1997: 36). Başka bir neden olarak da savaş sonrası dönemde iki kutuplu küresel sistemin mevcudiyeti gösterilebilir. (Hood, Jansz, 2013: 112-113). Zira küresel sistemin ABD öncülüğündeki liberal demokrasiler ve SSCB öncülüğündeki sosyalist ülkeler arasında kutuplaştığı bir siyasi yapılanma radikal sağın önemli dayanak noktalarından olan etnik milliyetçilik ve yabancı düşmanlığının Avrupa toplumunun kolektif anlayışında önemsizleşmesine ve önceliğini yitirmesine yol açmıştır (Hainsworth vd., 2000: 17-20).

Son olarak da savaş sonrası dönemdeki Avrupa toplumunun sosyo-ekonomik yapısı ileri sürülebilir. Anılan dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu insani ve maddi kayıplar Avrupa devletlerinin gerek işgücü açıklarını kapatarak ekonomik rekabet güçlerini arttırmak gerekse savaş sırasında harabeye dönene Avrupa'yı yeniden inşa etmek amacıyla başta az gelişmiş ülkelerden ve eski sömürgelerinden olmak üzere yoğun bir işgücü ithalatına girişmelerine yol açmıştır (Caldwell, 2011: 40-46; Legrain, 2006: 40-43). Diğer toplumlardan elde edilen bahse konu ithal işgücü ise küresel ekonomik sistemin değişime uğradığı 1970'li yıllara kadar Avrupa toplumlarının savaş hasarlarına sarmalarında, sosyal güvenlik sistemlerinin

işlemesinde ve ekonomik rekabet güçlerinin artmasında oldukça önemli bir katkı sağlamıştır (Caldwell 2011: 51-65; Legrain, 2006: 45-53). Dolayısıyla savaş sonrası Avrupa toplumunun günümüzün aksine sosyo-ekonomik olarak vasıfsız göçmen işgücüne duyduğu ihtiyaç, radikal sağın yabancı düşmanlığına ve ırkçılığa dayalı söylemlerinin Avrupalıların gözünde önemini yitirmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Legrain, 2006: 50-51). Çalışmada belirtilen bu nedenlerden dolayı Avrupa’da radikal sağ ideolojinin savaş sonrası dönemden 1960’lı yıllara kadar geçen süreç içerisinde toplumsal saygınlığını büyük oranda yitirdiği ve marjinalleştiği ileri sürülebilir.

Radikal sağın toplumsal alanda marjinalleşmesi radikal sağ ideologları tarafından 1960’lı yıllarda “yeni sağ” adı altında bir ideolojik yenilenmenin başlatılmasına yol açmıştır (Hainsworth vd., 2000: 18-33; Atikkan, 2014: 92). Bahse konu ideolojik yenilenmenin ise 1960’lı yıllarda Cezayir asıllı bir Fransız olan Alain de Benoist tarafından başlatıldığı söylenebilir. Cezayir Bağımsızlık Savaşı esnasında “Cezayir Fransız’dır” söyleminin büyük ve aktif bir destekçisi olan Benoist, anılan dönemde savaş nedeniyle oldukça gergin ve tedirgin bir dönem yaşayan Fransız toplumuna alternatif bir sağ ideoloji sunmaya çalışarak yeni sağ hareketin doğmasına yol açmıştır (Atikkan, 2014: 93). Benoist’in öncelikli hedefinin ise faşizm sonrası radikal sağa yeniden kaybettiği saygınlığı kazandırmak, bir doktrin ve kültürel derinlik sunmak en önemlisi de radikal sağ ideolojinin yeniden Avrupa siyasetinde normalleşmesinin önünü açmak olduğu ileri sürülebilir (Atikkan, 2014: 93-95). Başka bir deyişle yeni sağ hareketinin radikal sağın marjinal kabuğundan çıkarılarak yeniden toplumsal alanda rasyonelleştirmeyi hedeflediği söylenebilir. Bu amaçla 1960’ların ikinci yarısından itibaren yeni sağ hareket GRECE (Group of Research and Study for European Civilization) adlı bir yayın ve düşünce kuruluşu etrafında propaganda çalışmalarına başlamıştır (Atikkan, 2014: 93). Bahse konu GRECE grubu propaganda yayınları daha çok Avrupa medeniyetinin eşsizliğini, pagan kökleri de dahil Avrupa mirasının değerini ve korunmasını gerektiğini vurgulayan bir tarz benimsemiştir (Hood, Jansz, 2013: 166). Bahse konu yeni sağ hareketin belli başlı ideolojik savlarının da üzerinde durulmasının yerinde olacağı düşünülmektedir. Yeni sağ harekete göre toplumsal desteğin artırılması için politik mücadele yerine fikirlerin kullanılması daha uygun bir yöntemdir (Werbner, Modood, 2000: 52). Yeni sağ hareket, toplumların ve onların kendine has kültürel farklılıklarının küreselleşmenin tek tip, homojen ve kimliksiz toplum yaratma hedefi karşısında korunmasının bir zorunluluk olduğunu ileri sürmektedir (Werbner, Modood, 2000: 55; Tamir, 2007: 48). Zira yeni sağ harekete göre kültürlerin kaynaşması aralarındaki doku uyuşmazlığı nedeniyle zamanla yok olmalarına ve toplumların kimliksizleşmelerine neden olmaktadır (Atikkan, 2014: 93). Yeni sağ hareket aynı zamanda her kültürün mümkün olduğu kadar kendi ortaya çıktığı topraklar üzerinde gelişimini devam ettirmesini ve farklılıkları yok eden Amerikan ve Sovyet siyasi ve kültürel hegemonyasına karşı çıkılması gerektiğini öne sürmektedir (Werbner, Modood, 2000: 56; Atikkan, 2014: 95). Dolayısıyla yeni sağ hareket kültürel farklılıkları yok eden kapitalizm, sosyalizm, tekno-ekonomik homojenleştirme ve

belli bir kültürün kendi toprakları üzerinde gelişmesine engel olduğunu iddia ettiği çokkültürlülük ile mücadele edilmesini savunan bir doktrin üzerine ideolojik yapısını inşa etmiştir (Tamir, 2007: 48; Atikkan, 2014: 94). Yeni sağ ideoloji diğer bir taraftan biyolojik ırkçılığı reddederek kendisi geçmişin klasik ırkçı suçlamasından muaf tutmaya çalışmıştır (Grosfoguel, 2015: 645). Biyolojik farklılıklar yerine kültürler arasındaki farklılıkları güvenlikleştiren yeni sağ ideolojinin bu tercihinde Avrupa toplumunun kolektif anlayışında tabu haline getirilen ırkçılığın sadece biyolojik ırkçılık sınırlı olduğu gerçeğinin de önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Taş, 1999: 49-51). Başka bir deyişle yeni sağ ideolojinin biyolojik farklılıklara dayalı bir ırkçılık ve ötekileştirmeden kültürel farklılıklara dayalı bir ırkçılık ve ötekileştirmeye yöneldiğinden bahsedilebilir Diğer önemli bir husus da yeni sağ ideolojinin 1970’li yıllardan itibaren küreselleşmenin ve neoliberal ekonomik değişimin Avrupa toplumunda yarattığı ekonomik, sosyal ve siyasi kriz ortamına uygun bir söylem üretimine yönelerek, küreselleşme ve kapitalizm karşıtlığını ustaca manipüle etmeye çalışmasıdır (Braun, Scheinberg, 1997: 56-59). Zira yeni sağ ideolojinin bahse konu küreselleşme karşıtlığı çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinileceği üzere toplumsal alanda kendisine olan desteğin hızla artmasına neden olmuştur.

Bahse konu yeni sağ ideoloji Avrupa’da hem radikal hem de popülist sağ partilerin günümüze kadar geçen süreç içerisinde politikalarının ana doktrinsel temelini oluşturmaktadır (Taş, 1999: 59-62; Atikkan, 2014: 94). Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için radikal sağ ile popülist sağ partiler arasındaki kavramsal farklılığında aydınlatılması gerektiği düşünülmektedir. Zira bahse konu radikal sağ ve popülist sağ partilerin henüz akademik alanda net bir kimliksel ve ideolojik tanımlanması yapılamış olmakla beraber, farklı araştırmacılar tarafından söz konusu partiler için yeni faşistlikten yeni Nasyonel Sosyalistliğe kadar 26 değişik tanımlama öne sürülmüştür (Mudde, 1996: 225-230). Fakat bahse konu tanımlamalar dikkatte alındığında teorik bir çerçevenin çizilmesinin mümkün olduğu değerlendirilmektedir. Avusturya Hürriyetçi Partisi ve İsveç Demokratları gibi radikal sağ partiler geçmişte Antisemitizmle bağlantısı olan ve kökleri büyük oranda Nasyonel Sosyalist ideolojiye dayanan partilerdir (Atikkan, 2014: 106-108; Andersen, Bjorklund, 2000: 193-224). Fakat bahse konu sempati sadece dış politikada söz konusu olmakla beraber konu iç politikaya geldiğinde aynı partilerin tek ırka dayanan ulus devlet ideolojisini savundukları için kendi ülkelerindeki Müslüman azınlığa aynı sempatiyi beslemedikleri hatta büyük oranda İslam karşıtı oldukları görülmektedir (Atikkan, 2014: 106). Zira radikal sağ partiler etnoplularizme karşıdırlar ve en büyük korkuları belli bir ırka dayanan devletin homojenliğinin diğer ırkların karışması ile bozulmasıdır (Mering, Wyman, 2013: 4-5). Fakat konu din olduğunda aynı radikal sağ partilerin ırk ile din arasındaki ayrımı yapmakta da zorlandıkları görülmektedir (Meer, 2013: 504). Bu durumun radikal sağ partilerin Avrupa toplumunda başta Müslümanlar olmak üzere bütün dini azınlıkları ırklaştırmalarına, kültürel kimlik üzerinden ayrımcılık yapmalarına neden olmaktadır. (Meer, 2013: 508-510). Geerts Wilder’in Hollanda Özgürlük Partisi gibi popülist sağ partiler ise geçmişte Antisemit kökenleri olmayan fakat liberal değerleri savunmak için milliyetçilik, küreselleşme

ve çokkültürlülük karşıtlığını savunan partilerdir (Ellinas, 2010: 21-31). Popülist sağ partilerin Avrupa değerler sistemine uymadığını veya uyum sağlayamadığını düşündükleri Müslümanlar gibi kültürel azınlıkların varlığı güvenleştiren bir söylem üretim mekanizmasını benimsedikleri ileri sürülebilir (Ellinas, 2010: 35-41). Fakat gerek radikal sağ gerekse popülist partilerin hepsinin küreselleşme karşıtlığı, kültürel kimlik ve Avrupa değerleri üzerinden bir nevi kültürel ırkçılığı benimsedikleri söylenebilir (Ellinas, 2010: 76-83). Radikal sağ ile popülist sağ partiler arasındaki bu farka rağmen her iki kesim de çoğu araştırmacı tarafından aynı ideolojik temele dayalı bir bakış açısına sahip oldukları kabul edilmektedirler. Hans-Georg Betz ise bahse konu partileri “radikal, sağcı ve popülist” olarak tanımlamış ve her iki grubu da kapsayan geniş tabanlı bir tanım öne sürmüştür (Atikkan, 2014: 100). Betz’e göre bahse konu partiler; serbest piyasa ekonomisine, bireyselleşmeye, kapitalizme, mevcut siyasi ve sosyo-ekonomik sisteme karşı oldukları için radikaldirler (Liang, 2007: 284). Söz konusu partiler; sosyal ve bireysel eşitliği reddettikleri, marjinal grupların entegrasyonuna karşı çıktıkları ve yabancı düşmanlığı yaptıkları için sağcıdır (Liang, 2007: 285). Aynı partiler toplumdaki kolektif korku ve hoşnutsuzlukları kullanarak toplumun duygularına hitap ettikleri ve bu yolla siyasi tabanlarını genişlettikleri için ise popülisttirler (Liang, 2007: 285). İsveçli sosyolog Jens Rydgren ise bahse konu partileri demokrasi karşıtı olmayan fakat kültürel ırkçılığa dayalı bir etnik-milliyetçilik yapan siyasi hareketler olarak tanımlamıştır (Von Mering, McCarty, 2013: 3-4; Atikkan, 2014: 101). Dominique Reynie ise radikal sağ partiler ile popülist sağ partilerin arasındaki farklılıkların göz ardı edilecek kadar küçük olduğunu belirterek, günümüzde Avrupa siyasetinde radikal sağ partilerin büyük oranda ırkçı konumdan popülist ve yabancı düşmanlığı konumuna evrildiğini öne sürmektedir (Von Mering, McCarty, 2013: 4). Zira günümüzde her iki kesimin de İslam ve göçmen karşıtlığı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Meer, 2013: 511). Avrupa’da radikal ve popülist sağ partilerin belli başlıları olarak ise Avusturya Hürriyetçi Partisi, Danimarka Halk Partisi, İsveç Demokratları, Britanya Ulusal Partisi, Hollanda Özgürlük Partisi, İtalya Kuzey Ligi, Belçika Vlaams Belang Partisi, Fransız Ulusal Cephesi ve Almanya için Alternatif Partisi gösterilebilir (Ekman, 2015: 1992-1993).

Allain de Benoist’in temellerini attığı ve radikal ve popülist sağ partilerce benimsenen yeni sağ ideoloji 1970’li yıllardan itibaren Avrupa siyasetinin periferisinden merkezine doğru yerleşmeye başlamış, Avrupa siyasetindeki dengeleri büyük oranda değiştirmiştir (Atikkan, 2014: 92). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu gelişmeye yol açan küreselleşme ve neoliberalizm olguları üzerinde durulacaktır.

2.Neoliberalizm ve Küreselleşmenin Etkisiyle Radikal ve Popülist Sağ İdeolojinin Avrupa Toplumunda Normalleştirilmesi

İkinci Dünya Savaşı’nın sonundan 1970’li yılların başına kadar Avrupa toplumu çok yüksek büyüme oranları ile birlikte hızla artan bir refah seviyesine şahit olmuştur (Wahl, 2015: 44-49; Caldwell, 2011: 40-46). Bu hızlı endüstriyel ve ekonomik yükseliş sonucunda Avrupa ülkelerinde güçlü bir refah devleti sistemi

kurulmuş, sosyal, ekonomik ve siyasi güvensizlik kavramı büyük oranda Avrupa toplumunun kolektif bilincinden uzaklaşmıştır (Wahl, 2015: 49). Zira refah devleti modeli çok kuvvetli ve etkili bir sosyal güvenlik sisteminin ve sosyal yardım mekanizmasının kurulmasına yol açmıştır (Semerci, 2013: 209-211). Bu sistem 1930’lu yıllardan yaşanan ekonomik krizin acı tecrübeleri ışığında tasarlanan Keynesçi, korumacı, sermaye ve malların kısıtlı dolaşım özgürlüğüne dayalı olduğu, ithalat ikameli bir yapıya sahipti (Wahl, 2015: 49-56). Bu minvalde anılan dönemde vasıfsız işgücünün yoğun olarak istihdam edildiği, sendikaların güçlü olduğu ve ücretler üzerinden küresel rekabetin olmadığı bir sosyo-ekonomik sistemin varlığından bahsedilebilir (Wahl, 2015: 56; Dumenil, Levy, 2014: 53-63). Bu sistem 1970’li yıllarda yaşanan iki Petrol Krizi ve Bretton Woods Sisteminin terk edilmesi neticesinde bozulmaya başlamıştır (Caldwell, 2011: 59-60; Dumenil, Levy, 2014:71-75). Fakat söz konusu sisteme asıl yıkıcı darbeyi 1970’li yılların sonunda İngiltere’de Margaret Tahtcher ve ABD’de Ronald Regan tarafından başlatılan neoliberal devrimin vurduğu söylenebilir (Atikkan, 2014: 28-29). Thatcher öncelikle sendikal hareketlerin çok güçlü olduğu İngiltere’de toplumsal dayanışmayı yıpratacak ekonomi politikalarını uygulamaya koymuştur (Hervik, 2011: 35). Regan ve Thatcher’in “Muhafazakar Devrim” olarak da adlandırılan yeni politikası öncelikle malların, sermayenin ve hizmetlerin sınırsız dolaşım özgürlüğüne izin veren neoliberal ekonomiye dayanmaktaydı (Dumenil, Levy, 2014: 107-118, 141-143). Bahse konu neoliberal ekonomik sistem İngiltere’de vasıfsız işgücünü başta Üçüncü Dünya Ülkelerindeki vasıfsız işgücü ile olmak üzere küresel rekabete zorlayarak, geçmişte refah devletini uzlaşısının en önemli aktörü olan sendikaların etkisiz kalmasına yol açmıştır (Wahl, 2015: 72-75). Bu durum aynı zamanda geçmişte fordist endüstriyel sistemin taşeronlaşarak post-fordist bir şekil almasına neden olmuş, gelişmiş ülkelerde çok sayıda vasıfsız işgücünün işsiz kalması ile sonuçlanmıştır (Wahl, 2015: 100-105). Başka bir deyişle neoliberal ekonomik sistem beraberinde post-fordist ve post-endüstriyel bir çağı getirerek Avrupa refah devleti sistemine çok ciddi bir darbe vurmuş, gelişmiş ülkelerdeki gelir dağılımını dengesizleştirmiştir (Piketty, 2014: 309-318). Thatcher ve Ragan’ın neoliberal ekonomiye geçme amacının ise İngiliz ve ABD şirketlerinin kar ve rekabet gücünü arttırmak amacıyla işgücünün ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere üretim merkezlerini kaydırmalarını sağlamak olduğu söylenebilir (Wahl, 2015: 78-79). Fakat bu politika beraberinde gelişmekte olan ülkelerin imalat sektörlerindeki ucuz işgücü ile rekabet edemeyen kendi ülkelerindeki vasıfsız işgücünün sert ve zorlayıcı hamlelerle hizmet sektörü üzerinden yeniden yapılandırılması zorunluluğunu getirmiş, bu durum da refah devleti sisteminin zayıflatılmasına neden olmuştur (Atikkan, 2006: 46-47).

Regan ve Thatcher’in Muhafazakar Devrimi’nin diğer bir özelliği de siyasi alanda Batı değerlerinin üstünlüğüne, korunması gerektiğine ve diğer toplumlara dayatılmasına dayanan bir politika benimsemesidir (Atikkan, 2006: 38). Bu politikanın Batı toplumlarında ilerleyen dönemlerde kültürel ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının normalleşmesi ve rasyonelleşmesinde önemli bir rol oynadığı

görülmektedir (Atikkan, 2006: 82). Regan ve Thatcher'ın Muhafazakâr Devrim politikasında göre siyasi ve ekonomik çıkarların gerçekleştirilmesi için askeri hareket da dâhil sert politika yöntemlerinin uygulanması normal bir hareket tarzı olarak kabul edilmiştir (Judt, 2008: 389). Zira bu tarzın ilk uygulamaları da Thatcher'ın Falkland Savaşı ve Regan'ın SSCB ile yeniden başlattığı "Yıldız Savaşları" hadiselerinde görülmüştür (Judt, 2008: 390). Kaldı ki bahse konu politika tarzının ilerleyen yıllarda vuku bulan ABD'nin Ortadoğu müdahalelerine de ideolojik temel sağladığı düşünülebilir. Son olarak Muhafazakâr Devrim'in diğer bir özelliği de toplumsal kimlik ve dayanışmadan ziyade bireyselliği savunmasıdır (Atikkan, 2014: 32). Bu bakış açısı organize olmuş bir toplumsal dayanışma ağının yerine atomize edilmiş ve bireylerin serbest girişim üzerine yoğunlaştığı bir sosyo-ekonomik yapının oluşturulmasını hedeflemektedir (Chomsky, 2018: 83-93; Kaya, 2016: 233-235). Aslında buradaki amacın gelişmiş ülkelerdeki işgücünün vasıflı bir duruma gelmesi için zorlayıcı teşvik yaratmak olduğu söylenebilir. Zira post-endüstriyel çağa geçiş aşamasındaki gelişmiş ülkelerin rekabet gücünün arttırması vasıflı işgücünün arttırılması ile doğrudan korelasyona sahip olduğu düşünülmektedir. Kısacası neoliberalizmin amacı kar ve rekabet gücünü arttırmak için gelişmiş ülkelerin imalat sektöründe ihtiyaç duyduğu vasıfsız işgücünü geliştirmek ve az gelişmiş ülkelerde sağlamak, gelişmiş ülkelerdeki vasıflı işgücünü arttırmak ve gelişmiş ülkelerdeki vasıfsız işgücünü istihdam yoğun ve toplumsal dayanışmanın güçlü olduğu imalat sektöründen hizmet sektörüne kaydırma olduğu söylenebilir. Bu politika Regan ve Thatcher'den sonra gelişmiş ülkelerin tamamına yayılmıştır (Dumenil, Levy, 2014: 79-80). Fakat bahse konu neoliberal politika her Avrupa ülkesinde özel şartlara göre farklı geçiş yöntemleri ile uygulanmıştır. Çalışmanın devamında söz konusu farklılıkların kısaca üzerinde durulmasının yerinde olduğu düşünülmektedir.

İngiltere'de bu geçiş ekonomide devletin payının ve alınan vergilerin düşürülmesi, sendikal hakların kısıtlanması ve sert bir özelleştirme politikası şeklinde icra edilmiştir. Bu politikaya Blair döneminde imalat ve sanayi sektörlerine yapılan devlet yardımlarının kesilmesi uygulaması da eklenmiştir (Mirowski, Plehwe, 2009: 32-35). Bu politikaların sonucunda İngiltere'de imalat ve sanayi sektörleri büyük oranda güç kaybetmiş ve İngiliz ekonomisi finans sektörü üzerinden bir büyüme trendine girmiştir. Başka bir deyişle işgücü hizmet sektörüne kaymaya başlamıştır (Abdelal, 2007: 47-50). Fakat bu kayış beraberinde sosyal güvenlik sisteminin bireyler aleyhine zayıflamasını getirmiştir (Abdelal, 2007: 54). Fransa ise İngiltere'de olduğu gibi imalat sektörünü daraltarak bir sanayisizleşme yani post-endüstriyel yeniden yapılandırma gerçekleştirememiştir. Bunun yerine kısa vadeli politikalar aracılığıyla rekabet gücü arttırılmaya çalışılmış fakat hem verimlilik arttırılamamış hem de kronik bir işsizlik sorunu ile mücadele edilmek zorunda kalmıştır (Godechot, 2012: 447-470). İtalya'da geçiş süreci İngiltere ve Fransa'dan farklı bir şekilde vuku bulmuştur. Neoliberalizm öncesi İtalyan ekonomisi büyük Avrupa işletmeleri için yan üretim yapan daha çok aile şirketleri şeklinde organize olmuş küçük ve orta boyutta işletmelerin ağırlıkta olduğu bir ekonomik sisteme sahipti. Bahse konu küçük ve orta ölçekli işletmeler aynı zamanda "İtalyan Mucizesi"

olarak da tanımlanan savaş sonrası İtalyan ekonomisindeki yüksek büyüme oranlarının da en önemli lokomotif gücünü oluşturmaktaydı. Fakat geçmişte çok büyük büyüme oranlarının mimarı ve İtalyan ekonomisinin en önemli istihdam kaynağı olan bu işletmeler neoliberalizm ile birlikte Asya ekonomilerinin ucuz işgücü ile rekabet edememiştir. Zira yan ve alt üretimlerini geçmişte küçük ve orta ölçekli İtalyan işletmelerine yaptıran büyük Avrupa şirketleri ucuz işgücü maliyeti nedeniyle bahse konu üretim üstlerini başta Asya olmak üzere az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kaydırmışlardır. İtalya’da iktidardaki yönetimler ise İtalya ekonomisindeki bu pazar kaybını önleyecek yapısal değişimleri gerçekleştirememiştir. Dolayısıyla İtalyan ekonomisi neoliberal geçiş aşamasından sonra hem işsizlik sorunu hem de rekabet sorunu ile karşı karşıya kalmıştır (Marani, 2017: 68-73; Moretti, 2014: 44-114). İsveç, Norveç ve Danimarka gibi İskandinav ülkeleri ise nüfuslarının azlığı, toplumsal eğitim seviyelerinin yüksekliği ve işgücünün genelde vasıflı olması nedeniyle neoliberal ekonomik geçişin zararlarından diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha az etkilenmişlerdir (McKinsey, 2012: 21-24). Zira bahse konu İskandinav ülkeleri zaten oldukça vasıflı olan işgücü potansiyellerini hızla hizmet sektörüne kaydırmışlar ve imalat sektörü yerine katma değeri yüksek ürünlerin üretimine yönelerek ekonomik istikrarlarını korumuşlardır (McKinsey, 2012: 34-31; Atikkan, 2014: 48). Fakat söz konusu ülkelerin refah devleti modellerini aynı oranda koruduklarından bahsedilmesi söz konusu değildir (Wahl, 2015: 163-164; Mirowski, Plehwe, 2009:76). Çünkü sermayenin sınırsız dolaşım özgürlüğü söz konusu ülkelerde hükümetlerin sermaye çıkışını önlemek amacıyla sosyal politikaların en önemli finans kaynaklarından olan sermaye gelirleri üzerindeki vergi yükünü azaltmalarına neden olmuştur (Wahl, 2015: 168). Bu azaltmanın yansıması ise sosyal politika harcamalarının kısılması yani refah devleti sisteminin zayıflaması şeklinde olmuştur (Wahl, 2015: 170-172). Almanya’nın da neoliberal ekonomik geçişi İskandinav ülkelerine benzer bir şekilde tecrübe ettiği söylenebilir (Atikkan, 2015: 49). Almanya, Alman ekonomisinin temelini oluşturan orta büyüklükteki işletmelerini gerek küresel rekabetin zorlaması gerekse yüksek sanayi birikim ve altyapısının varlığının sağladığı avantaj nedeniyle katma değeri yüksek teknolojik yatırımlara kaydırmıştır (Duval, 2013: 102). Bu geçiş süreci esnasında Alman imalat sanayi ise üretim üstlerini Asya’ya kurmak yerine daha çok periferisindeki Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine kaydırmış, Alman sermayesi büyük oranda Almanya sınırları içerisinde kalmıştır (Duval, 2013: 103-104). Fakat her ne kadar bahse konu geçiş süreci planlı ve kademeli olarak yapılsa da vasıfsız işgücünün imalat sektöründen hizmet sektörüne geçiş aşaması oldukça sancılı geçmiş, Alman ekonomisi ciddi oranda vasıfsız işgücü işsizliği sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durumun sonucu ise yüksek işsizlik oranları nedeniyle refah devletinin geçmişte olduğu gibi sorunsuz bir şekilde işleyememesi olmuştur (Duval, 2013: 133).

Kısacası neoliberal ekonomik sisteme ve post-endüstriye çağa geçişin küreselleşmeyle birlikte Avrupa toplumlarının tamamında kalıcı hasarlar bıraktığı ileri sürülebilir. Öncelikli olarak neoliberalizm ve küreselleşme ortaya çıkardığı küresel rekabet ve gelir adaletsizliği nedeniyle savaş sonrası Avrupa toplumunda

sanayi ve imalat sektörünün yarattığı geniş ve güçlü bir orta sınıfın zayıflamasına yol açmıştır. Zira neoliberalizm ve küreselleşmenin neden olduğu post-endüstriyel çağ, Avrupa’da istihdamın fazla olduğu ve ücretlerin nispeten adil olduğu imalat yoğun bir ekonomiden istihdamın daha az olduğu ve ücret dengesinin istikrarsız bir seyir izlediği hizmet yoğun bir ekonomiye geçilmesini zorunlu hale getirmiştir (Wahl, 2015: 176-177). Bu minvalde Avrupa toplumunda orta sınıf erimeye başlamış, yoksulluk ve işsizlik artmış ve gelir adaletsizliği yükselişe geçmiştir (Atikkan, 2015: 50-51). Bu duruma ilave olarak neoliberalizm ve küreselleşmenin neden olduğu vergi gelirlerindeki azalma ve sosyal yardımlardan faydalanan nüfusun artışı refah devleti sistemine de oldukça ağır darbeler vurarak, geçmişe oranla Avrupa toplumuna sağladığı sosyal ve ekonomik güvenliği sağlayamamasına neden olmuştur (Wahl, 2015: 180-188). Başka bir deyişle neoliberalizm ve küreselleşmenin geçmişe özlemle bakan, gelecekte umutsuz, sosyal, ekonomik ve siyasi yönden güvensizlik krizine girmiş ve güven ve istikrar arayan bir Avrupa toplumunu ortaya çıkardığı söylenebilir (Atikkan, 2015: 51).

Bu kronik toplumsal güvensizlik ortamı da Avrupa’da radikal sağ ve popülist sağ ideolojinin yükselmesi için gerekli şartları sağlamıştır (Braun, Scheinberg, 1997: 52-55;). Zira 1980’li yıllardan itibaren Avrupa toplumunda ciddi bir travma yaratan söz konusu güvensizlik ortamı karşısında gerek merkez sağ gerekse merkez sol partilerin başarılı politikalar üretememeleri radikal ve popülist sağın toplumsal tabanını arttırmasında önemli bir rol oynamıştır (Atikkan, 2015: 99). Çünkü söz konusu merkez sağ ve sol partiler iktidarda olmalarına ve gerekli politikaları uygulama gücüne sahip olmalarına rağmen gerek ekonomik alanda gerekse sosyal alanda Avrupa toplumunun post-endüstriyel çağda yaşadığı güvensizlik bunalımını ortadan kaldıracak performansı gösterememişlerdir. Onların bu başarısızlığı ise Avrupa toplumunun hem kendilerine olan güvenini sarsmış hem de farklı alternatifler aramasına yol açmıştır (Hainsworth, 2008: 26-28). Bu alternatiflerin de radikal sol ve radikal sağ olabileceği belirtilebilir. Radikal solun Soğuk Savaş’ın bitmesi ve komünizmin popülaritesini yitirmesi nedeniyle bir alternatif olarak şansını yitirdiği göz önünde bulundurulduğunda geriye tek alternatifinin radikal ve popülist sağ olduğu söylenebilir (Braun, Scheinberg, 1997:71). Radikal ve popülist sağ partiler de bu avantajlarını oldukça ustaca kullanmışlar ve toplumsal tabanlarını daha önce hiç olmadığı kadar genişletmişlerdir (Braun, Scheinberg, 1997:72). Bu minvalde radikal ve popülist sağ partilerin söz konusu güvensizlik krizini nasıl politik bir avantaj haline getirdiklerinin üzerinde durulmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

Öncelikle radikal ve popülist sağ partiler hem aile, ulusal güvenlik, milli değerler gibi merkez sağ unsurları hem de sosyal politika ve refah devleti uygulamaları gibi merkez sol unsurları benimseyerek toplum gözünde kendi meşruiyetlerini arttırma yolunu seçmişlerdir (Atikkan, 2014: 21-22). Daha da önemlisi radikal ve popülist sağ partiler kendilerini klasik sağ-sol ayrımı çerçevesine yerleştirmeden yeni bir bakış açısı açtıklarını belirten bir söylem üretimini uygulamaya koymuşlardır (Atikkan, 2014: 23). Bu söylemin post-endüstriyel çağın bireyselleşmesinden ve atomize olmuş toplumsal yapısından bunalan ve tedirginlik

duyan kitlelerin önüne aile, toplum ve ulus gibi kavramları sunarak onlara bir kolektif aidiyet kavramı ve toplumsal güvenlik hissi sunduğu değerlendirilmektedir. Söz konusu söylem ayrıca göç konusunu güvenlikleştirerek Avrupa toplumuna çektiği sıkıntılarının nedeni olarak net ve kolayca fark edilebilir bir “günah keçisi” sunmuştur (Taş, 1999: 17-19). Bahse konu günah keçisi gösterme eyleminin toplumsal bilincin manipüle edilmesinde oldukça önemli bir rol oynadığının vurgulanması yerinde olacaktır. Zira toplumsal düzenin sarsıldığı çoğu durumda toplum tarafından kötülüğün, bunalımın ve krizin nedeni olarak varsayımsal bir düşman saptanma ihtiyacı oldukça sık görülen bir olgudur (Chevalier, 1988: 40-45). Geçmişte Avrupa’da Antisemitizm hadisesinde görüldüğü gibi bu ihtiyaç çoğunlukla toplumda belli bir kesimin damgalanması, baskıya ya da ötekileştirilmeye maruz bırakılması şeklinde giderilmektedir (Chevalier, 1988: 52; Taguieff, 2017: 70-71). Söz konusu günah keçisi söylemi aynı zamanda kriz halindeki topluma günah keçisi olarak tespit edilen gruptan kurtulmanın krizi çözeceği gibi basit ve kesin bir çözüm sunduğu için toplumsal bilinçte oldukça etkili bir seçenek olarak algılanmaktadır (Taguieff, 2017: 72). Kaldı ki çoğu zaman güvensizlik sarmalına batmış olan toplum aslında çok daha karmaşık nedenleri olan krizleri tam olarak analiz edemediği için kendisine sunulan basit ve net bir nedeni ve çözümü benimsemeye oldukça meyilli bir hareket tarzında bulunmaktadır (Chevalier, 1988: 64). Bu günah keçisinin ise radikal ve popülist sağ tarafından Avrupa toplumuna işsizliğe, refah devletinin çökmesine, toplumsal yozlaşmaya ve artan suç oranlarına neden olduğu ileri sürülen çoğunluğu Müslüman olan göçmenler olarak sunulduğu söylenebilir (Legrain, 2006: 67-69). Radikal ve popülist sağın bu soruna bulduğu çözüm de oldukça basit ve net bir şekilde topluma ifade edilmektedir. Radikal ve popülist sağ söylemde göçmenlerin Avrupa’dan uzaklaştırılması ve yeni göçmen kabul edilmemesinin Avrupa toplumunun bütün siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarını büyük oranda çözeceği teması işlenmektedir (Kaya, 2016: 237-242).

Radikal ve popülist sağ söylemin diğer önemli bir özelliği ise Avrupa toplumunun post-endüstriyel çağın siyasi, ekonomik ve sosyal güvensizlik ortamıyla irtibatlı kolektif korku ve kaygılarını sürekli canlı tutmaya ve manipüle etmeye yönelik bir yöntem izlemesidir (Wodak, 2015: 2-25; Atikkan, 2014: 117). Bu yöntemin aslında bir nevi toplumsal R-Komplekse hitap eden bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. R-Kompleks kavramı nörolojide insan beyнинin otomatik ve içgüdüsel olarak hareket eden, değişime kapalı ve dirençli, en önemlisi de tehlike anında kaygı ve tehdidin yok edilmesi için bütün ahlaki ve duygusal kaideleri görmezden gelerek sadece savunmaya yönelik hareket eden kısmı olarak tanımlanmaktadır (Sekman, 2017: 109-112). Mac Lean’a göre toplumsal bilinç ve hareketleri kontrol eden bir kolektif R-Kompleks’ten de bahsedilebilir. Mac Lean, bahse konu toplumsal R-Kompleks’in, bireysel R-Kompleks’in tehdit ve kaygı anlarında bireylerin düşünme yetilerini, ahlaki ve duygusal kaidelerini devre dışı bıraktığı gibi toplumların tehdit ve kaygılarının yükseldiği kriz anlarında mantıklı ve ahlaki tercihler yapma yetilerini devre dışı bıraktığını ileri sürmektedir. Mac Lean’a göre toplumsal R-Komplekse tutulmuş toplumlar içinde buldukları kriz

ortamından kurtulmak için kendileri gibi mağdur olduğuna inandıkları güçlü ve karizmatik liderleri desteklemektedirler. Bu destek ise zaman içerisinde Nazi Almanyası'nda olduğu gibi mantık dışı ve irrasyonel bir itaatte dönüşmektedir (Güvenç, 2016: 1). Benzer bir durumun Avrupa'da radikal ve popülist sağ söylem içinde geçerli olduğu değerlendirilmektedir. Lakin günümüzde Avrupa radikal ve popülist sağ partiler Geert Wilders ve Mariene Le Pen gibi popüler, medyatik ve güçlü bir tutum sergileyen liderler tarafından yönetilmektedir (Wodak, 2015: 125-130; Atikkan, 2014: 142-146). Bahse konu radikal ve popülist sağ parti liderlerinin aynı zamanda medya aracılığıyla Avrupa toplumunun korku ve kaygılarını canlı tutan ve onları yabancı düşmanlığına yönlendiren bir söylem üretim mekanizmasına yoğun olarak ve etkili bir şekilde başvurdukları görülmektedir (Plasser, Ulram, 2003: 40). Radikal ve popülist sağ liderlerinin aynı zamanda 21'inci Yüzyılda çok daha verimli bir kitle iletişim aracı olan sosyal medyayı merkez sağ ve sol partilerin liderlerine kıyasla çok daha etkili bir şekilde kullandıkları görülmektedir (Akdeniz, 2016: 29-37). Sosyal medyada daha çok "Avrupa'nın İslam tarafından istila edildiği", "göçmenlerin Avrupa'yı kültürel, siyasi ve ekonomik yönden yok edeceği" ve "mevcut iktidar sahibi merkez sağ ve sol partilerin Avrupa'yı koruyamadığı" gibi söylemler aracılığıyla toplumsal korku ve endişeleri canlı tutan radikal ve popülist sağ liderlerinin kitlesel desteklerini artırdığı söylenebilir (Plasser, Ulram, 2003: 53-55). Radikal ve popülist sağın sosyal medyayı bu şekilde etkin bir şekilde kullanması ise onların 21'inci Yüzyıldaki toplumsal yapıyı ve iletişim ağını rakipleri olan merkez sağ ve sol partilere kıyasla çok daha iyi analiz ettiklerini ve uyum sağladıklarını göstermektedir (Akdeniz, 2016: 5-14).

Radikal ve popülist sağın diğer önemli bir siyaset yöntemi ise küreselleşme karşıtlığı ve elit düşmanlığıdır (Atikkan, 2014: 150-152). Radikal ve popülist sağ küreselleşmeden ve neoliberal ekonomiden mağdur olan milyonlarca Avrupalı için hem bir çözüm yolu vaat etmiş hem de onların bu mağduriyetlerinin sorumlusu olarak yönetim kademesi içerisindeki elitleri göstermiştir (Atikkan, 2014: 153-154). Radikal ve popülist sağ söylem toplumu mevcut sistemden çıkar sağlayan bir grup elit azımlık ve halk olarak ikiye ayıran bir yöntemi benimsemektedir. Bu söylem ayrıca radikal ve popülist sağı halkı temsil eden mağdur olarak yansıtırken, elitleri merkezdeki siyasetçiler, medya patronları, aydınlar, AB bürokrasisi ve küresel şirket sahipleri olarak göstermektedir (Rodriguez, De Prat, 2013: 54-62). Bu minvalde de radikal ve popülist sağcı politikacılar topluma içindeki buldukları kötü durumdan sorumlu elitlerden kurtulma sözü vermektedirler (Wodak, 2015: 125-126).

Radikal ve popülist sağın söylemleri dikkatte alındığında küreselleşme karşıtlığı ile kültürel ırkçılığı harmanlayan bir tarz benimsedikleri de göze çarpmaktadır (Plasser, Ulram, 2003:67-68). Zira geçmişteki Antisemit tavrını terk ettiğini vurgulayan radikal ve popülist sağ söylemin, küreselleşmenin Avrupa kültürünü yok edeceği savını ileri sürerek toplumsal bilinçteki korku ve kaygıları harekete geçirmeye ve yeni ideolojik dayanak noktası olan kültürel ırkçılığa meşruiyet sağlamaya çalıştığı görülmektedir (Taş, 1999: 51-53). Küreselleşmenin ve neoliberalizmin ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik güvensizlik ortamının nedenini

de iktidardaki merkez sağ ve sol partilerin beceriksizliğine bağlayan radikal ve popülist sağ söylem, Avrupa toplumuna yeni bir düzen vaat ederek, işsizliği ortadan kaldıracığını ve refah devletini yeniden eski haline getireceğini ileri sürmektedir (Plasser, Ulram, 2003: 84-90). Radikal ve popülist sağ söylemin başka bir dikkat çekici özelliğinin de Avrupa Birliği karşıtlığı olduğu görülmektedir (Atikkan, 2014: 154-156; Liang, 2007: 123-128). Avrupa Birliğini bir elit projesi olarak kabul eden radikal ve popülist sağ söylem, özellikler Euro Krizi'nden sonra Avrupa toplumunda AB karşıtlığı üzerinden popülaritesini arttırmaya yönelmiştir (Rodriguez, De Prat, 2013: 55). Radikal ve popülist sağ söylemin AB karşıtlığının kendisine Euro Krizi nedeniyle çok ciddi ekonomik sıkıntı yaşayan ülkelerde önemli bir seçmen desteği sağladığı da görülmektedir (Mares, 2014: 206-207). Zira 2014 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde radikal sağcı Ulusal Cephe'nin Fransa'da merkez sağ ve sol partileri geçerek birinci parti olarak çıkması, aynı seçimlerde İngiltere'de Nigel Farage'nin ırkçı Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'nin oy patlaması yaşaması, İsveç'te radikal sağcı İsveç Demokratları'nın ilk defa Avrupa Parlamentosu'nda koltuk kazanması, Avusturya'da Strache'nin Hürriyetçi Partisi'nin seçim zaferi ve Danimarka'da aşırı sağcı ve ırkçı Danimarka Halk Partisi'nin birinci parti olarak çıkması gibi gelişmeler radikal ve popülist sağ söylemin Avrupa toplumu nezdinde ne derece etkili olduğunu kanıtlar niteliktedir (Atikkan, 2014: 15-16). Bahse konu seçim sonuçlarının diğer önemli bir yönü de geçmişte marjinal ve irrasyonel olarak kabul edilen radikal ve popülist sağın Avrupa toplumunun kolektif anlayışında normalleştiğini ve rasyonelleştiği göstermesidir (Wodak, 2015: 177-181). Zira Avrupa'da Fransa, Danimarka ve Avusturya gibi ülkelerde birinci parti olarak çıkan radikal ve popülist sağın ve onun ideolojisinin artık marjinal olduğu ileri sürmek mümkün gözükmemektedir (Wodak, 2015: 185). Kısacası radikal ve popülist sağ partilerin post endüstriyel çağın sosyal, ekonomik ve siyasi konjonktürünü merkez sağ ve sol partilere kıyasla daha iyi kavradıkları, toplumun korku ve kaygılarını manipüle ederek tabanlarını genişlettikleri ve 1970'li yıllardan itibaren siyasi, sosyal ve ekonomik krizlerden bunalan Avrupa toplumuna bir alternatif çözüm yolu sunduklarını iddia etmeleri nedeniyle toplumsal anlayış ve bilinçte kendilerinin normalleştirdikleri görülmektedir (Wodak, 2015: 185-191; Rodriguez, De Prat, 2013: 56-58). Çalışmanın ilerleyen bölümünde ise radikal ve popülist sağın söz konusu normalleştirilmesinin Avrupa toplumunda ortaya çıkardığı veya çıkarması muhtemel sorun ve tehlikelerin üzerine durulacaktır.

3. Radikal ve Popülist Sağ İdeolojinin Normalleştirilmesinin Avrupa Toplumunda Ortaya Çıkardığı veya Çıkarması Muhtemel Sorun ve Tehlikeler

Avrupa'da Radikal ve popülist sağ ideolojinin normalleşmesinin iki önemli soruna neden olduğu düşünülmektedir. Bu sorunlardan ilki bahse konu normalleşmenin aynı zamanda beraberinde kültürel ırkçılığında normalleşmesine neden olduğu hususudur. Diğer bir sorun ise ilkiyle bağlantılı bir şekilde kültürel ırkçılığın normalleşmesinin hem Avrupa'daki Müslüman azınlık hem de radikal sağ

grup içerisinde karşılıklı bir radikalleşmeye ve şiddet artışına neden olma potansiyelidir.

Avrupa toplumunda radikal ve popülist sağ ideolojinin normalleştirilmesinin ve söz konusu normalleşmenin seçim sonuçlarında görüldüğü üzere toplumsal tabana yayılmasının beraberinde kültürel ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının da normalleşmesine ve rasyonelleşmesine yol açtığı ileri sürülebilir (Wodak, 2015: 46-50; Von Mering , McCarty, 2013: 77-89). Zira radikal ve popülist sağ söylemin Avrupa toplumunun tabanına hızla yayılması merkez sağ ve sol partilerin de seçmen kayıplarını azaltmak amacıyla bahse konu radikal ve popülist sağ söylemin içerdiği unsurları kendi söylemlerinde kullanmaya başlamalarına neden olmuştur (Von Mering, McCarty, 2013:91-93) Başka bir deyişle radikal ve popülist sağ ideolojinin Avrupa toplumunda normalleşmesi, merkez sağ ve sol partilerin söylemlerinin politik hesaplar nedeniyle kültürel ırkçılığa ve yabancı düşmanlığına yaklaşmasına yol açtığı düşünülmektedir. Örneğin 2007 yılında merkez sağ kanattan iktidara gelen Nicolas Sarkozy radikal ve popülist sağ ideolojiye uygun bir şekilde Fransa’da Ulusal Kimlik Bakanlığı’nı kurmuş ve Fransız toplumunda kronik bir hale gelecek olan kimlik tartışmalarının başlamasına ön ayak olmuştur (Atikkan, 2014: 35). Sarkozy aynı zamanda Türkiye’nin AB üyeliği üzerinden bir laiklik tartışmasını başlatmış, Fransa’daki Müslümanların varlığını güvenlikleştiren bir bakış açısının inşasına çalışmıştır (Düzgüt, 2015: 48-52). Sarkozy’in iktidarının ilerleyen dönemlerinde radikal ve popülist sağ söyleme uygun politikalara daha da yaklaştığı görülmektedir. Kaldı ki Sarkozy 2010 yılında Fransız vatandaşı olan bir grup Roman’ın sınır dışı edilmesini onaylamıştır (Karaca, 2010: 1). İtalya’da ise merkez sağdan iktidara gelen Berlusconi’nin politik söylemini kültürel kimlik, aile bağları, otorite ve düzen gibi radikal ve popülist sağ ideolojinin eksenine yerleştirdiği görülmektedir (Atikkan, 2014: 38). Aynı şekilde Berlusconi’nin koalisyon ortağı İtalyan Sosyal Hareketi’nin lideri Gianfranco Fini de politik söylemlerinde Mussolini dönemindeki düzen ve otoriteyi öven demeçlere yer vermiştir (Evans, 2013: 34). Almanya’da ise Merkel’in siyasi demeçleri dikkatte alındığında göç karşıtlığı, kültürel kimlik ve değerler gibi radikal ve popülist sağ söylemin izleri görülmektedir (Galston, 2018: 1). Söz konusu örneklerin daha da çoğaltılabileceği söylenebilir. Merkez sağ ve sol politikanın radikal ve popülist sağa yaklaşmasının en önemli sonucunun da Avrupa’da İslamofobi ve yabancı düşmanlığını toplumsal bir patolojiden normal, olağan ve rasyonel bir tutum haline getirilmesi olduğu düşünülmektedir. Avrupa toplumunda geçmişte Holokost’a varan Antisemitizm tecrübesi dikkatte alındığında bu sonucun mümkün olduğu değerlendirilmektedir. Kaldı ki Holokost’a yol açan Antisemit dalga 19’uncu Yüzyılda ve 20’inci Yüzyılın başında Avrupa toplumunun yaşadığı siyasi, ekonomik ve sosyal krizlerde yükselişe geçmiş, normalleşmiş ve rasyonelleşmiştir (Hilberg, 2003: 34-45; Groepler, 1999: 141-150). Bu normalleşme ve rasyonelleşme süreci zaman içerisinde Avrupa toplumunda Yahudilere yönelik bir “Yahudi olarak aramızda yaşayamazsınız” baskısından “aramızda yaşayamazsınız” baskısına 1930’lu yılların sonunda ise “yaşayamazsınız” kavramına doğru gelişen bir ırkçılığın ortaya çıkmasına yol açmıştır (Bresheeth vd., 2013: 24-25; Hilberg, 2003: 52-53).

Zira Antisemitizm'in radikal sağ ideoloji tarafından normalleştirilmesi ve rasyonelleştirilmesi, İkinci Dünya Savaşı'nda milyonlarca Yahudi'nin Naziler tarafından sistematik bir şekilde yok edilmesinin Aydınlanma değerlerinin içselleştirildiği bir toplumda olağan bir gereklilik olarak algılanmasına yol açmıştır (Bauman, 2011: 103-118; Arendt, 2016: 19-33). Başka bir deyişle, Avrupa toplumunun anılan dönemde korku ve kaygıları üzerine siyasi bir söylem üreten radikal sağın bahse konu korku ve kaygıları sürekli canlı tutarak, daha açık bir ifade ile toplumsal R-Kompleksi uyaran tahriklere başvurarak, o dönemde dünyanın en modern ve entelektüel seviyesi yüksek toplumlarından birisi olan Alman toplumunda bile irrasyonelliğin rasyonelleşmesine, kitlesel bir katliamın normalleşmesine neden olduğu söylenebilir (Bauman, 2011: 122). Bu minvalde günümüzde radikal ve popülist sağ söylemin kültürel ırkçılığa ve yabancı düşmanlığına dayanan ve toplumun bu yolla kaygı ve korkularını tahrik eden siyaset tarzının ilerleyen dönemlerde göçmenlerin Avrupa'daki varlığını tehdit edecek şekilde çok ciddi bir toplumsal patolojiye neden olabileceğinin göz önünde bulundurulması gerektiği değerlendirilmektedir.

Radikal ve popülist sağ söylemin normalleşmesinin arz ettiği diğer bir tehlikenin de hem Müslüman azınlık hem de radikal sağ gruplar içerisinde karşılıklı bir radikalleşmeye ve şiddette başvurmaya yol açacağı hususu olduğu düşünülmektedir. Radikalleşme, inançların, duyguların ve tutumların hem psikolojik hem de kolektif olarak değişmesi olarak tanımlanabilir (McCauley, Moskalenko, 2008: 416). Bu değişimin çoğunlukla beraberinde gruplar veya toplumlar arası bir çatışmayı getirdiği görülmektedir (McCauley, Moskalenko, 2008: 417). Başka bir deyişle radikalleşmenin normal şartlarda toplumsal alanda uygun görülmeyen şiddet ve ötekileştirmenin normalleşmesine ve rasyonelleşmesine yol açtığı söylenebilir (Pratt, 2015: 206-207). Radikalleşmenin en önemli nedeninin ise belli bir toplum veya grubun kimliksel özelliklerinden birisine, bir kaçına veya tamamına yönelik bir baskı ve ötekileştirmenin mevcut olması olduğu ileri sürülebilir (Laclau, Mouffe, 2001). Zira post endüstriyel çağda toplumlar veya gruplar arasındaki çatışmaların sınıf çatışması veya etnik çatışma gibi tek bir teori aracılığıyla açıklanması mümkün değildir. Günümüzde toplumsal çatışmalar çok sayıda kolektif kimlik özelliklerinin farklı alanlarda birbiriyle çatıştığı, uzlaştığı veya işbirliği yaptığı çoklu antagonizmalar şeklinde vuku bulmaktadır (Laclau, Mouffe, 2001). Bu minvalde belli bir toplum veya grup hangi kimliksel özelliğini tehdit ve baskı altında hissettiğine bağlı olarak söz konusu kimlik bileşeni üzerinden bir radikalleşmeye yönelebilmektedir (Laclau, Mouffe, 2001). Bu duruma örnek olarak ABD'de yaşayan siyahi, kadın ve işçi olan bir bireyin yaşadığı toplumsal çatışma türleri gösterilebilir. Bahse konu kişi siyahi olduğu için beyaz ırkçı ideoloji ile, kadın olduğu için maskülizm ile, işçi olduğu için ise kapitalist sınıf sistemi ile aynı anda veya farklı alanlarda pek çok toplumsal antagonizmayı tecrübe edebilmektedir. Hatta bahse konu kişi beyaz ırkçılık nedeniyle karşı saflarda olduğu beyaz bir kadınla maskülen toplum düzeninin neden olduğu çatışmalarda aynı saflarda yer alabilir. Baskı ve ötekileştirme oranının düzeyine göre siyahî mücadele de radikalleşirken, feminist mücadelede

pasif kalabilmektedir (Woodfin, Zarate, 2012: 162-163). Bahse konu çoklu antagonizmalara dayanan radikalleşme yönteminin Avrupa toplumunda radikal ve popülist sağ gruplar ile Müslüman azınlık arasındaki ilişkilerde de geçerli olabileceği değerlendirilmektedir. Zira çalışmada daha önce değinildiği üzere radikal ve popülist sağın taban desteğini arttırmak için Avrupa toplumunda Müslümanların varlığını güvenleştiren bir söylem üretimine girişmesinin, Müslüman azınlığın kimlik bileşenlerinden olan dini aidiyetlerini tehdit altında hissetmelerine neden olduğu ileri sürülebilir (Asprey, 2011: 18-19). Bu tehdit algısının da Avrupa'daki Müslüman azınlığın İslam üzerinden bir radikalleşmeye yönelmesine ve köktenci İslam'ın taban kazanmasına yol açtığından bahsedilebilir (Asprey, 2011: 21-22). Bu radikalleşmenin de radikal ve popülist sağ söyleminin normalleşmesi ve Avrupa medyasında DAESH ve Boko Haram gibi köktenci terör örgütlerinin eylemlerinin yoğun olarak İslam'la bağlantılı olarak işlenmesi nedeniyle zaten İslam karşıtlığının artış halinde olduğu Avrupa toplumunda bir karşı radikalleşmenin ortaya çıkmasına yol açtığı söylenebilir (Pratt, 2015: 205). Başka bir deyişle, Avrupa'da radikal ve popülist sağ söyleminin normalleşmesinin, Müslüman azınlığın İslam üzerinden radikalleşmesine, Müslüman azınlığın İslam üzerinden radikalleşmesinin ise Avrupa toplumunun tabanına yayılan bir karşı radikalleşmeye neden olduğu değerlendirilmektedir. Kaldı ki radikal ve popülist sağ söyleminin Avrupa toplumunun kolektif anlayışında normalleşmeye başladığı 1990'lı yılların başından itibaren her iki tarafında faili olduğu şiddet içerikli eylem ve tutumların bu savı desteklediği görülmektedir. Bu eylem ve tutumlara Müslüman azınlığın üyelerinin faili olduğu Madrid, Londra ve Brüksel Bombalı Saldırıları, Theo van Gogh Cinayeti, Nice, Charlie Hebdo ve Paris Saldırıları gibi örnekler verilebilirken, radikal ve popülist sağ için Solingen Katliamı, Almanya'da Dönerci Cinayetleri, Fransa'da Banliyö Katliamı, Breivik Olayı gibi direkt şiddet içeren eylemlerin yanında Danimarka Karikatür Krizleri, İsviçre Minare Referandumu gibi toplumun tabanına yayılan ötekileştirme eylemleri örnek olarak verilebilir (Göle, 2015;). Radikal ve popülist sağ ideolojinin normalleştirilmesinin devam etmesi durumunda Avrupa'da Müslüman azınlığın dini aidiyet, Avrupa toplumunun da Avrupa değerleri ve etnik aidiyet üzerinden karşılıklı ve birbirini desteleyen bir radikalleşme döngüsüne tutulacağı değerlendirilmektedir. Bu karşılıklı radikalleşme sonucunda ise Avrupa'daki Müslüman azınlığın köktenci İslam'a, Avrupa toplumundaki merkez sağ ve sol ideolojinin de daha hızlı bir şekilde radikal ve popülist sağ ideolojiye kaymaları beklenilebilir (Pratt, 2015: 209). Zira her iki tarafından da hızla radikalleştiği bir Avrupa'da toplumsal barış ve uzlaşımın ortaya çıkmasının mümkün olmadığı söylenebilir. Kaldı ki bahse konu karşılıklı radikalleşmenin sadece Avrupa toplumunda değil küresel çapta krizlere neden olmasının mümkün olduğu düşünülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Avrupa toplumunda savaş sonrası dönemde taban desteğini büyük oranda kaybeden ve marjinalleşen radikal ve popülist sağın, neden 1970'li yıllardan itibaren yeniden yükselişe geçtiği hususu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu

kapsamda 1970’li yıllarda yaşanmaya başlanan küreselleşme ve neoliberal ekonomiye geçiş sürecinin Avrupa toplumunda ortaya çıkardığı kolektif siyasi, sosyal ve ekonomik güvensizlik hissinin ve merkez sağ ve sol partilerin kriz ortamını hafifletecek politikalar üretememelerinin söz konusu yükselişte önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Radikal ve popülist sağın hızlı yükselişinin ise beraberinde Avrupa toplumunda kendisini daha çok İslamofobi şeklinde gösteren bir yabancı düşmanlığının da normalleşmesini, rasyonelleşmesini ve toplumsal tabana yayılmasını getirdiği görülmüştür. Bahse konu yabancı düşmanlığı ise Avrupa toplumu ile Müslüman azınlığın arasındaki ilişkilerin karşılıklı bir radikalleşme ve ötekileştirme döngüsüne saplanmasına neden olmuştur. Bu karşılıklı radikalleşme ve ötekileştirmenin de Avrupa toplumunda kendisini şiddet ve terörizm olarak gösteren bir toplumsal patolojiye neden olacağı düşünülmektedir. Bu minvalde radikal ve popülist sağ ideolojinin normalleştirilmesi ve toplumsal tabana yayılmasının ilerleyen yıllarda Avrupa toplumunun huzuru ve uyumunu hayati boyutta tehdit eden bir tehlike olduğu değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Abdelal, R. (2007), *The Construction of Global Finance*, Cambridge: Havard University Press.

Andersen, J. G. ve Bjorklund, T. (2000), *Radical Right Wing Populism in Scandinavia: From Tax Revolt to Neo-Liberalism and Xenophobia, The Politics of the Extreme Right: From the Margins to Mainstream*,(ed.P. Hainsworth), Londra: Bloomsbury Publishing, 193-224.

Akdeniz, Y. (2016), *İnternette Irkçılık*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Arendt, H. (2016), *Totalitarizmin Kaynakları 1: Antisemitizm*, (Çeviren: B. S. Şener), İstanbul: İletişim Yayınları.

Asprem, E. (2011), “The Birth of Counterjihadist Terrorism: Reflections on Some Unspoken Dimensions and Radicalization”, *The Pomegranate*, 13 (1), 17-32.

Atikkan, Z. (2006), *Amerikan Cinneti: 11 Eylül Amerika’yı Nasıl Değiştirdi?*, İstanbul: YKY Yayınları.

Atikkan, Z. (2014), *Avrupa Benim: Batı Avrupa’da Radikal Sağın Yükselişi*, İstanbul: Metis Yayınevi.

Baranski, Z. G. ve Lumley, R. (1990), *Culture and Conflict in Post War Italy*, Londra: Palgrave Macmillian.

Bauman, Z. (2016), *Modernite ve Holokaust*, (Çeviren: S.Sertabiboğlu), İstanbul: Alfa Yayınları.

Bernasconi, R. (2015), *İrk Kavramını Kim İcat Etti? Felsefi Düşüncede İrk ve İrkçilik*, (Çeviren: Z. Direk), İstanbul: Metis Yayınları.

Braun, A. ve Scheinberg, F. (1997), *The Extreme Right: Freedom And Security At Risk*, Londra: Westview Press.

Bresheeth, H. ve Jansz, L. (2013), *The Holocaust: A Graphic Guide*, Londra: Icon Books.

Caldwell, C. (2011), *Avrupa’da Devrimin Yansımaları: Göç, İslam ve Batı*, (Çeviren: H. Kaya), İstanbul: Profil Yayınları.

Cheles, L., R. Ferguson ve Vaughan, M. (1991), *Neo-Fascism in Europe*, East Lansing: Michigan University Press.

Chevalier, Y. (1988), *L’Antisemitisme: Le Juif Comme Bouc Emissaire*, Paris: Cerf.

Chomsky, N. (2018). *Amerikan Rüyası İçin Ağıt*, (Çeviren: Z. N. Ayanoğlu), İstanbul: İnkılap Yayınevi.

D’Souza, D. (1995), *The End of Racism*, New York: Free Press.

Dumenil, G. ve Levy, G. (2014), *Büyük Yol Ayrımı: Neoliberalizme Son Noktayı Koymak*, (Çeviren: A. Gür), İstanbul: İletişim Yayınları.

Duval, G. (2013), *Made in Gemany: Le Modelle Allemand au-dela des Mythes*, Paris: Editions du Seuil.

Düzgıt, S. A. (2015), *Türklük, Müslümanlık, Doğululuk: AB’nin Türkiye Söylemleri*, (Çeviren: B. Cezar), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Ekman, M. (2015), “Online Islamofobia and the Politics of Fear: Manufacturing the Green Scare”, *Ethnic and Racial Studies*, 38 (11), 1980-2006.

Ellinas, A. A. (2010), *The Media and Far Right in Western Europe: Playing the Nationalist Card*, Cambridge: Cambridge University Press.

Evans, R. J. (2013), *Kisses for the Duce*, Londra: Review Books.

Finkelstein, N. G. (2010), *Holokost Endüstrisi: Yahudilerin Çektiği Çilelerin İstismarı*, (Çeviren: U.U. Bulsun), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Galston, W. A. (2018), “The rise of European populism and the collapse of the center-left”, *Bookings*, 12 Eylül 2018, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/03/08/the-rise-of-european-populism-and-the-collapse-of-the-center-left/>, (E.T: 21.11.2018).

Godehot, I. (2012), “Is Finance Responsible For the Rise in Wage Inequality in France?”, *Socio-Economic Review*, 10(11), 447-470.

Gosfoguel, R., L. Oso, L. Ve Christou A. (2015), “Racism, Intersectionality and Migration Studies: Framing Some Theoretical Reflections. Identities”, *Global Studies in Culture and Power*, 22(6), 635-652.

Göle, N. (2015), *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar: Avrupa Kamusal Alanındaki İslam İhtilafları Üzerine Bir Araştırma*, (Çeviren: Z. Cunillera), İstanbul: Metis Yayınları.

Groepler, E. (1999), *Anti-Semitizm: Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, (Çeviren: S. Kaya), İstanbul: Belge Yayınları.

Güvenç, B. (2016). “R-Kompleks”, *Herkese Bilim ve Teknoloji Platformu*, 1 Temmuz 2016, İstanbul. <https://www.herkesebilimteknoloji.com/yazarlar/bozkurtguvenc/r-kompleks>, (E.T: 20.11.2018).

Hainsworth, P. (2000), *The Politics of the Extreme Right: From the Margins to Mainstream*, (ed.P. Hainsworth), Londra: Bloomsbury Publishing, 1-33.

Hainsworth, P. (2008). *The Extreme Right in Western Europe*, Londra: Routledge.

Hervik, P. (2011), *The Annoying Difference: The Emergence of Danish Neoliberalism, Neoracism and Populism in the Post -1989*, Londra: Berghanh Books.

Hilberg, R. (2003), *Destruction of the European Jews*, New Haven: Yale University Press.

Hood, S. ve Jansz, L. (2013), *Fascism: A Graphic Guide*, Londra: Icon Books.

Judt, T. (2008), *Reappraisals: Reflections on the Forgotten Twentieth Century*, Londra: Penguin Books.

Karaca, K. (2010), “Sarkozy Romanları Sınır Dışı Etmeyi Sürdürüyor”, NTV Haber Sitesi, 26 Ağustos 2010, <https://www.ntv.com.tr/dunya/sarkozy-romanlari-sinirdisi-etmeyi-surduruyor,Cx1yvum3002Fn2EGaWUZjQ>, E.T: 21.11.2018.

Kaya, A. (2016). *İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenikleştirme Çağı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Laclau, E. ve Mouffe, C. (2001), *Hegemony and Socialist Strategy: Towards A Radical Democratic Politics*, New York: Verso Books.

Legrain, P. (2006), *Immigrants: Your Country Needs Them*, Londra: Little Brown.

Liang, C. S. (2007), *Europe for the Europeans*, Londra: Ashgate Publishing.

Marani, U. (2017), “Italian Neoliberalism and the Decline of the Labor Movement”, *New Labor Forum*, 26(3), 68-73.

Mares, M. (2014), “The Extreme Rights’s Relationship with Islam and Islamism in East-Central Europe: From Allies to Enemies”, *East European Politics and Societies and Cultures*, 28(1), 205-224.

McCauley, C ve Moskalkenko, S. (2008), “Mechanism of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism”, *Terrorism and Political Violence*, 20(3), 415-433.

McKinsey Global Institute (2012), “Growth and Renewal in the Swedish Economy: Development, Current Situations and Priorities in the Future”. 10 Ağustos 2012, Los Angeles, https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Featured%20Insights/Europe/Growth%20and%20renewal%20in%20the%20Swedish%20economy/MGI_Swedish_economy_Full_report.ashx, (E.T: 20.11.2018).

Meer, N. (2013), “Semantics, Scales and Solidarities in the Study of Antisemitism and Islamofobia”, *Ethnic and Racial Studies*, 36(3), 500-513.

Mering, S. ve Timothy, W. (2013). *Right Wing Radicalism Today, Perspectives From Europe and US*, Londra: Routledge.

Milowski, P. ve Plehwe, D. (2009), *The Road From Mont Pelerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*, Cambridge: Harvard University Press.

Modood, T. (1992), *Not Easy Being British: Colour, Culture and Citizenship*, Londra: Trantham Books.

Moretti, L. (2014). *A Tale of Failures: Neoliberalism in the Italian Economy 1945-2011*. https://www.academia.edu/12307979/A_Tale_of_Failures_Neoliberalism_in_the_Italian_Economy (E.T: 17.05.2019)

Morrow, D. (2000), *The Politics of the Extreme Right: From the Margins to Mainstream*, (ed.P. Hainsworth), Londra: Bloomsbury Publishing, 33-64.

Mudde, C. (1996), “The War of Words: Defining the Extreme Right Family”, *West Europe Politics*, 19(2), 225-248.

Piketty, T. (2014), *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*, (Çeviren: H.Koçak), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Plasser, F. ve Ulram, P. A. (2003), *Striking a Responsive Chord: Mass Media and Right-Wing Populism in Austria*, Viyana: Praeger Publishers.

Pratt, D. (2015), “Islamofobia as Reactive Co-Radicalization”, *Islam and Christian-Muslim Relations*, 26(2), 205-218.

Roberts, J. M. (2011), *Dünya Tarihi: 18’inci Yüzyıl ve Sonrası*, (Çeviren: İ. Erman ve T. Aksu), İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Rodriguez, C. ve De Prat, A. (2013). *Eurospectism, Europhobia and Eurocritism: The Radical Parties on the Right and Left visa-a-vis the European Union*, Barselona: Peter Lang S.A.

Romeny, E. (2014). *Anti-Semitism and Islamofobia: Spectropolitics and Immigration*, *Theory Culture & Society*, 31(6), 77-101.

Sekman, M. (2017), *Her şey Beyinde Başlar: Aklınızı Başımıza Toplama Kılavuzu*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Semerci, P. U. (2013), “Avrupa Birliği ve Sosyal Politika”, *Avrupa Birliğine Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar*, (Ed. A.Kaya) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 207-219.

Taguieff, P. A. (2017), *Antisemitizm*, (Çeviren: I. Ergüden), Ankara: Dost Yayınları.

Traverso, E. (2013), *Yahudi Modernitesinin Sonu: Muhafazakar Bir Dönüm Noktası Tarihi*, (Çeviren: Zeynep Bursa), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tamir, B. (2007), *Where Have All the Fascists Gone ?*, New York: Ashgate.

Von Mering, S. ve T. W. Mc.Carty (2013), *Right-Wing Radicalism Today: Perspectives From Europe and the US*, Londra: Routledge.

Wahl, A. (2015), *Refah Devletinin Yükselişi ve Düşüşü*, (Çeviren: H. Ünal ve B. Öztürk), İstanbul: H2O Yayınları.

Werbner, P. ve T. Modood, (2000), *Debating Cultural Hybridity*, Londra: Zed Books.

Wodak, R. (2015), *The Politics of Fear: What Right Wing Populist Discourse Mean*, Londra: Sage Publications.

Woodfin, R. ve O. Zarate, (2012), *Marxizm: Sınıfları ve Sınıf Mücadelesini Anlamak*, (Çeviren: E. Ünal), İstanbul: NTV Yayınları.